

MARCUS AURELIUS
ANTONINUS

Voor eigen gebruik

*Vertaling,
nawoord & aantekeningen*

BEN SCHOMAKERS

BOOM

Boom
© Nederlandse vertaling 2025
Ben Schomakers | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j° Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden machine learning is nadrukkelijk voorbehouden.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

Ontwerp en verzorging omslag
René van der Vooren

Opmaak
Bas Reijnen

ISBN 978 90 2447 398 4 | NUR 730

www.boom.nl

Inhoud

MARCUS AURELIUS ANTONINUS

Voor eigen gebruik

7

Aantekeningen

211

Nawoord

Voor eigen gebruik of voor iedereen?

259

Kleine bibliografie

292

Aantekenboek I

- *₁ Aan mijn grootvader Verus dank ik hoffelijkheid en gelijkmoedigheid.
- *₂ Aan het beeld en de herinnering van mijn verwekker dank ik schroom en mannelijkheid.
- *₃ Aan mijn moeder dank ik respect voor de goden, vrijgevigheid en het streven anderen nooit kwaad te doen, of dat zelfs maar te overwegen.
Verder een eenvoudige levensstijl, ver verwijderd van een rijkeluisleven.
- *₄ Aan mijn overgrootvader dank ik dat ik geen openbare school bezocht maar thuisonderwijs van goede leraren kreeg. En het besef dat hieraan zonder terughoudendheid geld uitgegeven moet worden.
- *₅ Aan mijn mentor dank ik dat ik geen aanhanger van de Groenen of de Blauwen ben, ook niet van de Kleinschilden of de Grootschilden.
En het vermogen om te ontberen en maar weinig nodig te hebben.
Het vermogen om de dingen zelf te doen. Om niet bemoeizuchtig te zijn.
Ongevoeligheid voor kwaadsprekerij.

I Paragraafjes die met een asterisk gemarkeerd zijn, hebben een aantekening gekregen. De aantekeningen zijn te vinden vanaf blz. 000.

- *6 Aan Diognetus dank ik mijn afkeer van lege dromen en luchtkastelen. En wantrouwen ten aanzien van de verhalen van wonderwerkers en magiërs over toverspreuken, uitdrijving van demonen en meer van dat soort dingen.

Niet meedoen aan kwartelgevechten, daardoor ook niet opgewonden raken.

Verdragen van het vrije woord.

Dat ik vertrouwd ben geraakt met filosofie.

Dat ik eerst Bacchius als leraar gehad heb, en daarna Tandasis en Marcianus.

Dat ik in mijn jeugd dialogen geschreven heb.

Mijn verlangen naar brits en koeienhuid en alles wat bij een spartaanse levensstijl hoort.

- *7 Aan Rusticus dank ik het vermogen me helder voor te stellen dat een karakter verbetering, discipline en zorg nodig heeft.

Niet afgeleid raken door sofistich fanatisme.

Niet over speculatieve zaken schrijven, geen opporrende monologen afsteken. Door op effect gerichte beschrijvingen voor een asceet of een weldoener doorgaan. Ver blijven van retoriek, poëtische taal en het spitsvondig gewauwel van de stad.

Thuis niet in filosofische gewaden rondlopen of andere van dat soort dingen doen.

Brieven zonder opsmuk schrijven (zoals die van hemzelf uit Sinuessa aan mijn moeder).

Benaderbaarheid en een verzoenlijke houding tegenover mensen die boos op mij geweest zijn of me beledigd hebben, zodra die zelf het contact willen herstellen.

Het vermogen om precies te lezen, niet tevreden te zijn met een globale indruk en niet makkelijk in te stemmen met iemand die erop los praat.

Dat ik het werk van Epictetus heb leren kennen, waarvan ik Rusticus' eigen exemplaar gekregen heb.

- *8 Aan Apollonius dank ik vrijheid in het oordelen, het mijden van overduidelijke risico's en een permanente, ook niet even los te laten gerichtheid op de rede.

Het vermogen altijd dezelfde te blijven, bij gemene pijn, het verlies van een kind, in langdurige ziekte.

Dankzij zijn levende voorbeeld het heldere inzicht dat dezelfde man gepassioneerd en geconcentreerd, en tegelijk ontspannen kan zijn. Niet geërgerd en ongeduldig te zijn bij de uitleg van teksten.

Van dichtbij een mens meemaken die zijn ervaring en bedrevenheid in het toelichten van theoretische principes de minste van zijn goede eigenschappen acht.

Geleerd hebben hoe ik ogenschijnlijke gunsten van vrienden moet aannemen zonder me daardoor te laten kleineren maar ook zonder ze botweg te weigeren.

- *9 Aan Sextus dank ik vriendelijkheid. En het voorbeeld van een huishouden dat op vaderlijke wijze bestuurd wordt.

Het inzicht van een leven in overeenstemming met de natuur.

Ook ongeveinsde waardigheid.

Een zorgzame alerte houding naar vrienden.

Geduld met gewone mensen en met mensen die er ongegronde overtuigingen op na houden.

Het vermogen met iedereen om te gaan, zodat een gesprek met hem aangenamer was dan welke vleierij ook, en hij tegelijk bij zijn gesprekspartner het grootste respect kon afdwingen.

Een intuïtief en systematisch vermogen om de voor een goed leven noodzakelijke beginselen te vinden en daarmee strategisch om te gaan.

Het vermogen nooit woede of andere emoties te tonen, maar uiterlijk onbewogen en tegelijk teder en liefhebbend te zijn.

Het vermogen iemand zonder grote woorden te prijzen.

Geleerdheid zonder vertoon.

- *₁₀ Aan mijn taalleraar Alexander dank ik terughoudendheid in kritiek.

Niemand voor schut te zetten die een uitheems woord gebruikt, een woord verhaspelt of verkeerd verbuigt, maar tactvol alleen het juiste woord of de juiste vorm voordoen, in een antwoord, een instemming of in korte uitwisseling over het gespreksonderwerp (maar niet over het woord zelf), of door een andere, vergelijkbare, gepast te geven hint.

- *₁₁ Aan Fronto dank ik het inzicht in de kwaadaardige, willekeurige en hypocriete aard van de tirannen. En in wat toch wel de liefdeloosheid en wreedheid is van degenen die bij ons 'patriciërs' heten.

- *₁₂ Aan de platonist Alexander dank ik de tact om in een gesprek of in een brief niet aldoor (en alleen als

het niet anders kan) tegen iemand te zeggen 'dat ik te druk ben', en met zo'n zinnetje telkens een excuus te zoeken om met een beroep op 'dwingende omstandigheden' uit te komen onder de verplichtingen die volgen uit het feit dat we met andere mensen verbonden zijn.

- *13 Aan Catulus dank ik niet geërgerd of hooghartig te reageren op kritiek van vrienden, ook niet als die kritiek onredelijk zou zijn, maar te proberen de onderlinge verhouding te herstellen.

Mijn leraren vanuit de grond van mijn hart te respecteren en te complimenteren (zoals dat, heb ik vernomen, Dometius en Athenodotus overkomen is).

Mijn kinderen waarachtig lief te hebben.

- *14 Aan Severus dank ik liefde voor het gezin, voor de waarheid, voor rechtvaardigheid.

Dat ik Thrasea, Helvidius, Cato, Dion en Brutus heb kunnen begrijpen.

Een heldere voorstelling van een op gelijke rechten voor iedereen gebaseerde staatsvorm, met gelijkheid en het vrije woord als bestuurlijke beginselen.

En een voorstelling van een monarchie die vooral de vrijheid van haar onderdanen respecteert.

Aan hem dank ik ook een constant, toegewijd respect voor filosofie.

Weldoen en generositeit.

Optimisme en vertrouwen in de affectie van vrienden.

Openheid tegenover degenen die hij geringschat.

Zijn vrienden niet in het ongewisse te laten over zijn bedoelingen. Duidelijkheid.

- *15 Aan Maximus dank ik zelfbeheersing en het vermogen nooit van de wijs te raken. In alle omstandigheden, ook in ziekte, opgewekt zijn.

Een karakter waarin zachtheid en voornaamheid gemengd zijn.

Vastbeslotenheid om problemen op te lossen.

Dat anderen vertrouwen dat hij bedoelt wat hij zegt, en dat wat hij doet hij niet met slechte bedoelingen doet.

Nooit verbijsterd te zijn of in paniek te raken, in geen enkele situatie overhaast te handelen of te weifelen, geen uitweg te weten, terneergeslagen te zijn en ineen te krimpen, of omgekeerd geagiteerd en argwanend te zijn.

Behulpzaamheid, vergevingsgezindheid, afkeer van onwaarachtigheid.

Anderen de indruk te geven eerder van nature zo te zijn dan door verbetering en discipline.

Niemand geloofde ooit dat Maximus op hem neerkeek, omgekeerd kon niemand zich inbeelden zijn meerdere te zijn.

En charme.

- *16 Aan mijn vader dank ik zachtheid en beslistheid bij besluiten die ik grondig overwogen heb.

Afkeer van ijdel genoegen in openbaar aanzien. Arbeidzame toewijding en een groot uithoudingsvermogen.

Bereidheid te luisteren naar iedereen die iets over het algemeen belang te zeggen heeft.

Onverstoorbare bereidheid om ieder te geven wat hij verdient.

Ervaren inzicht wanneer inspanning vereist is, en wanneer ontspanning.

Beëindiging van de praktijk van de knapenliefde.

Rekening houden met de gevoelens van anderen.

Dat hij van zijn vrienden niet eist dat ze met hem dineren of dat ze met hem mee op reis gaan. Dat mensen die door werk of een andere verplichting op reis moesten, dezelfde persoon terugvinden.

De drang wat bij vergaderingen gezegd wordt precies te onderzoeken. Koppigheid daarbij. Dat onderzoek niet snel te beëindigen door genoeg te nemen met te makkelijke interpretaties.

Vriendschapstrouw, maar nooit grillig of idolaat.

Zelfstandigheid in alles, stralende opgewektheid. Een vooruitziende blik en de drang om zelfs de kleinste details van te voren te regelen zonder theatraal vertoon. Wegwuiven van applaus en elke vorm van vleierij.

Gedurig toezicht op wat voor het rijk noodzakelijk is, voorzichtig gebruik van de schatkist en open aanvaarden van kritiek daarop.

Geen bijgelovige angst voor de goden, en tegenover mensen geen demagogie of slaafsheid of gedrag dat goed ligt bij de massa, maar nuchterheid en standvastigheid in alle omstandigheden, zonder ooit plat of modieus te zijn.

Het vermogen de dingen die bijdragen aan levenscomfort (waaraan er nu eenmaal een overvloed is) zonder vertoon maar ook zonder verontschuldiging te genieten, zodat hij ze met vanzelfsprekendheid gebruikt als ze er zijn, maar ze niet mist als ze er niet zijn.

Door niemand een sofist, een letterslaaf of een mooiprater genoemd te worden, maar wel een man die rijp, volgroeid en wars van vleierij is, in staat zorg te dragen voor zijn eigen zaken en die van een ander. Respect voor waarachtige filosofen, zonder andere filosofen te minachten, maar ook ongevoeligheid voor hun verleidingen.

Sociale vaardigheid, en charme, maar niet overdreven. Zorg voor het lichaam, maar niet overdreven, zonder verkramppt aan het leven vast te houden, zonder het lichaam oogverblindend te maken, maar ook zonder het te verwaarlozen. Dankzij deze zelfaandacht een minimaal beroep op artsen, medicijnen en uitwendige behandelingen.

Vooral het vermogen om zonder zweem van jaloezie een stap opzij te doen voor iemand met talent, bijvoorbeeld voor retorica of wetenschappelijk onderzoek van wetten en gewoonten of iets anders, en die dan ook tot in het uiterste te ondersteunen zodat zijn kwaliteiten op zijn terrein openbaar herkend werden.

En dat met trouw aan de traditie te doen zonder dat het in stand houden van de traditie de inzet lijkt te zijn.

Niet voortdurend onderweg te zijn en almaar verhuizen, maar bestendigheid in verblijfplaats en thema's.

Het vermogen om na hevige hoofdpijn vertrouwde taken levendig en alert uit te voeren.

Praktisch geen geheimen te hebben, behalve kleine (uitzonderlijk), en dan nog alleen met betrekking tot staatszaken.

Nuchterheid en ingetogenheid bij de organisatie van openbare feesten, de uitvoering van gebouwen, uitdelingen en dergelijke, zoals een man betaamt die begrepen heeft wat nodig is, wat hij moet doen en wars is van waardering.

Geen rarigheid zoals baden op ongewone tijden, extreme bouwdrang, liflafjeslust, liefde voor vreemde weefsels en bonte kleuren, of voor jonge lichamen. Dat zijn kleding uit het landhuis in Lorium kwam en (bijna alle) levensmiddelen van zijn eigenen in Lanuvium.

De omgang met een tollenaar in Tusculum die om vergeving vroeg en met meer van zulk gedragingen. Nooit ruw, ongemanierd, toornig zijn, nooit zo ver gaan dat er 'tot de laatste snik' gezegd zou kunnen worden. In plaats daarvan alles één-voor-één beredeneren en plannen, alsof er geen tijdsdruk is, beheerst, ordelijk, krachtig, alles consistent.

Dat op hem van toepassing is wat over Socrates verteld wordt, die in staat was zich te onthouden van of te genieten van dingen, waarvoor bijna iedereen te zwak is om zich ervan te onthouden of anders zichzelf verliest bij het genot ervan.

Kracht, uithoudingsvermogen en de serene beheersing van beide, als eigenschappen van een man met een ziel die evenwichtig en onoverwinnelijk is (zoals Maximus liet zien toen hij ziek was).

*17 Aan de goden dank ik goede grootouders, goede ouders, een goede zus, goede leraren, goede huisgenoten, verwanten en vrienden. Bijna iedereen in mijn omgeving is goed.